PAGE(S)MISSING

NOT AVAILBLE

FOLIO NO:
1-3

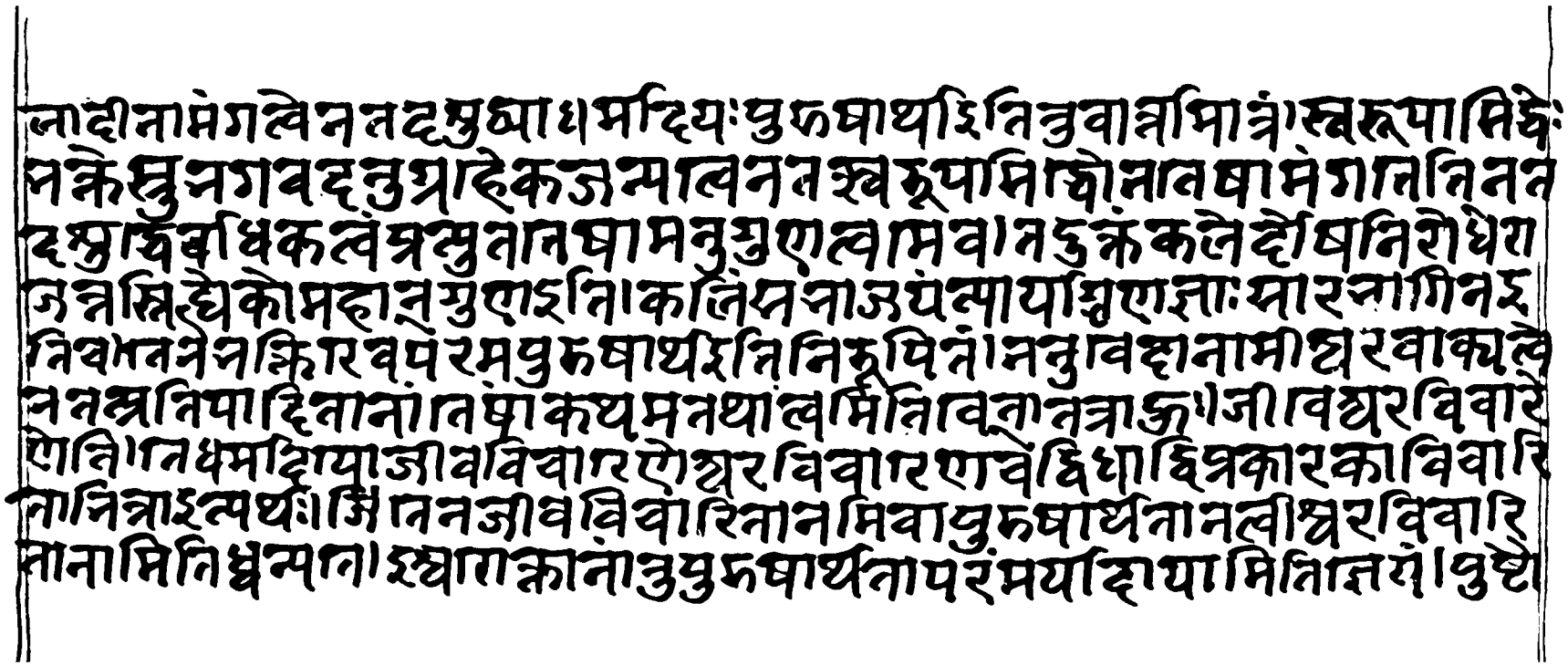

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

तेषामप्यनापेक्ष्यत्वात्। हिरण्यादेस्तत्रपुरुषार्थतांस्वयमिवानहिपूर्णज्ञानवद्विवा
दितस्याप्यज्ञानवद्विवादितस्यविकल्पनविनुमहीतिचेन्नविषयत्वात्। तदर्थे
स्पष्टीकुर्वन्निश्चलौकिकास्त्रितोवादाक्षस्यविचारितश्चलौकिकोननो
कुविषयाइत्यर्थः। आत्मधामलौकिकत्वमाहत्मर्थंतुशास्त्रः। ननुवेदेयज्ञात्म
कोधर्मस्तस्यवाग्निष्टोमनस्वर्गकोमोयजेतत्यादिनिः। स्वर्गसाधकत्वमुक्त्व
तेनवस्वर्गोलोकएवतिकथमलौकिकत्वमितिचेन्नयत्यो। नहिवेदस्वर्गशि
ष्टनलोकउच्यतेयन्नदुःखेनसंभिन्ननवग्रस्तमनंतरंचाप्रतिलाषंयनीतंवत्
सुखंस्वःपदाभ्यदमितिलक्षणाग्रावशात्। किंत्वात्मसुखामवतादृशंतल्लौकि
किमितिनोक्तमनुपपन्नंएतन्निबोधविदृतमितिविस्तरएनतावगंतव्यं

नन्वेवमपिफलाप्येवालौकिकत्वमायातिनन्वस्तुयतोयागादेस्तत्साध
नानांवानथात्ववक्तुंयुक्तंस्वर्गतिसाध्यत्वादित्यतआहः। साध्यसाधनसं
बंधोहिसाध्यायागादयस्तत्साधनानिवेतिःसहितएवालौकिकाइत्यर्थः
यत्तावदित्युक्तिरिनिष्क्रांतः। यत्साधनंयत्यनगवद्रूपत्वेनायाअतइतिना
वः। नयोक्तनिवेधेपि। नत्साधनत्वंसहरिःप्रयाजादिस्तुगादियदितिः। अतए
वार्थस्यापिधर्मसाधनत्वेनालौकिकत्वमितिज्ञेयं। नदसाधकस्यनाशहेतु
त्वादपुरुषार्थतिवा। अर्थस्यधर्मसाधनत्वंनिबंधेनिरूपितंधर्मस्यार्थनसा
धनइतितेनधर्मेणार्थार्थिनकामःकामनामोक्षइतिक्रमात्रानारीक्षतःका
मयमानस्तुष्टानत्वेनविरागजनकत्वेनवामोक्षकत्वान्नथात्वमितिविवकः।

ननुयथाधर्मसाधनत्वेनार्थस्यामोक्षसाधनत्वेनचकामस्यपुरुषार्थता
तथात्मसुखसाधनत्वेनधर्मस्यतथात्वेनस्वातंतःकाविशेषस्त्रयाणामि
तिचेन्नाउच्यतेविदुहिकांउक्तयंतत्रपूर्वकांउयंशास्त्राकाधर्मःसाक्षादात्म
सुखसाधनत्वेनपुरुषार्थइतिसूयतेनार्थान्नरकांउमोक्षान्मोक्षसाधन
त्वेनज्ञानमपिनथापरंपरयाकत्वसाधनमर्थोपरत्रकामः।एवंयतिमो
क्षात्परंपरयेतदुक्ताविशेषोधर्मस्यात्मासाकोमस्यविषयसुखात्मक
त्वमाश्रित्यतथाभाक्तोवस्तुतःपुरुषार्थत्वंयमात्मसुखंमोक्षेनिनि
र्णयंतथावतत्वदीपदुःखाभावःसुखंवेवपुरुषार्थत्वंयतमितिश्रुता। ५
मोक्षकामयोःसाक्षात्पुरुषार्थतानसाधनत्वेनधर्मस्यधर्मसाधनत्वेनार्थ

स्यवपरंपरयापुरुषार्थतानिषिद्धेशास्त्रेकामशब्देनात्मसुखमुच्यते।वि
षयसंबंधिनःसाक्षात्पुरुषार्थतानुपपन्नः।जीवविकारितानाऽःलो
किकाइतिचेन्नविनिःप्राक्कालोकिकाइत्यर्थः।जीवबुद्धिविषयत्वात्।न
नुतर्हिवेदार्थविदःकथमीश्वरविचारादन्यथाकथयंतिनउच्यतेपि
वेदएवमूलंनवतिश्रुत्यन्यथाश्रुतमाणिकत्वप्रसंगादित्याशंक्याऽःनार्थे
विधेरशिक्षायतियथातकथयंतिनार्थेवेश्वरस्यनियामकस्यप्रेरणल
क्षणाशिक्षानयानार्थस्यर्थः।एवकारेणप्रकारांतारेणप्रेरणंकथनंवा
व्यावर्तयतिशिक्षाप्रायाजनंनुवेदमहाबाहाप्राहशास्त्राणिकार्त्स्न्यत्र
निरूपितंवस्तुतात्वदर्थपरिपाट्यानवतामपिदुर्लभः।तेनेब्रह्मरु

दायत्रादिकवयेमुच्चैनियस्मरयतिवचनात्रास्तिषामनीश्वरविवा
रितत्वादनंगीकारःसूचितः।एवमीश्वरजीवविचारनेदेनधर्मादिच तु
र्णांद्विविधमुक्तंविस्तारणलौकिकानवक्तुमुपक्रमतेलौकिकानि
तिलौकिकाम्रकार्षणवस्तामीत्यर्थः।तुशब्दस्यलौकिककथनापेक्षा
व्यावर्तयतितानत्रापपत्तिमाह्।वेदादाद्यास्तिपातायस्माद्धातोराघाद्
श्वरविवारितास्तेवेदानावदप्यविद्यमानत्वात्रतएवस्थिताःप्रवर्तमानाः
प्रत्यनस्माच्चिहायलौकिकाःकथंतर्हितिनावः।किंवस्थिताइतिपदेनगति
निर्दृत्तिःसूच्यतेधात्वर्थप्रत्ययात्तानतथावाधुनाप्रवृत्तमानावनतकथ ६
नप्रायाजनानावउक्ताःप्रतालौकिकानामवक्तव्यत्वान्नमध्येत्रिवग

निर्णयस्यानावश्यकत्वमाह्।धर्मशास्त्राणीतिधर्मशास्त्राणिमन्वादीनि
तिनातिप्रतिपादकपूर्वशास्त्रंकामशास्त्राणिवात्स्यायनादीनिक्रमात्र
त्येकंत्रिवर्गप्रधमादिप्रतिनयप्रसाधकानिसंतिनावकारद्वयेनतत्रनिर्णय
ग्रंथाश्चपिसंगृह्यानाहतास्तन्निर्णीयात्रानाव्येनाप्रायाजनानावादि
तिनावः।माङ्गेनिर्णयस्यावश्यकत्वायाह्।माङ्गेवत्वारिशास्त्राणीति।
लौकिकेजावविचारितमोक्षवत्वारिशास्त्राणिसाधकानिसंतीत्यर्थःयद्य
पिधर्मादिशास्त्राणामपिबह्वेनथापिदशाघावारानष्टेनविराधानाव
त्तसमाहिनिनवतिःमाङ्गेपुरुषार्थरूपइतिनेमवक्तुंघटतेकथंनत्रालान
वनियमपुरुषइतिन्निशब्दायनिर्णयतइतिनावःनेमवक्तुंविधेयवस्तु

मानुमानपरतःस्वतश्चेतिद्विधाद्विप्रकारकेचेदेशास्त्रेतत्समर्थी
अत्रायमर्थःशास्त्रंद्वयंस्वतोमानंसाधकंशास्त्रंद्वयंपरतश्चेतियत्रशा
स्त्रंकरीत्यासाधनावरणंकृतंजीवःकर्तात्यधिनिवर्तितश्चेतःशास्त्रमु
व्यतेयत्रतुकरीत्यासाधनन्तेपिकर्मविस्रसादाकर्तात्यधिनिवर्तितम
तःशास्त्रमुच्यतेतुन्नायाद्विविधात्वारितानिभवंतियद्यपरतःस्व
श्चेतिद्विप्रकारकेलोकिकेमानेद्वाघातस्तर्हितात्रास्मिन्नर्थेयंनावःलोकि
केकोमानेहिस्वरूपतोद्विविधःस्वाश्रयःपराश्रयश्चेतियत्राविद्यानिवृत्तीस
त्यामविनब्रह्मनासतेनत्रजीवब्रह्मणोरनेदात्मतिबिबन्यायनजीवःस्वा
श्रयब्रह्मणिलीयतेनत्रानिवृत्तावपिनेदस्वीकारात्पराश्रयस्तु
व्यतेनायार्थेपिप्रतिपादकंवेदवाक्यंतेस्तर्हितमानेवानुविधेयंनत्रप्रथम
स्वनास्त्रात्रंजःस्वतस्त्रात्रितीयत्रतुषांमध्येस्वतःशास्त्रंतूत्तोसांख्ययोगो
प्रकीर्त्तितोप्रकर्षणकथितावित्यर्थःपद्यपियसांख्यैःप्राप्यतेस्थानं
तद्योगैरपिगम्यतेतिवाक्यात्तुन्यायात्रैकामवफलमितिनानेदोनक्तुभ
वितस्तथापिजीवविचारएवात्यमानत्वात्तदनुसारेणन्यायानिर्णयंव
स्यामुर्यतित्यागात्यागविनागेनतित्रसांख्यत्यागोपरत्रात्यागश्चतिविना
गेननेदस्त्यर्थःतदेवस्पष्टयंतित्रसांख्यत्यागश्चतिःसांख्यमुक्तिसाधनात्य
नत्यागःप्रकीर्त्तितश्चत्यर्थःसांख्येहिनित्यानित्यवस्तुविवेकःप्रतिपाद्यतेन

स्मिन्नेवात्रोवाचापोत्पत्तिर्नतः सर्वपरित्यागेनमुक्तोनवतीतिभावः॥
नन्वेवंघातस्यविद्यमानत्वात्कथंत्यागमात्रेणमुक्तिरित्याशंक्यतन्मुक्ति
प्रकारमाहुः॥अहंताममतानाशइति॥अहंताममतात्मकः॥संसारस्त्वा
विद्ययाजीवाबद्धस्तिष्ठतिमारूपेवात्मानात्मविवेकेनापिविद्यानिवृत्ति
र्नविनिर्नष्टायांतत्कार्यरूपःसंसारोपिनश्यतितंतःसंधानाभि
न्नयाआत्मज्ञानमुत्पद्यतएवमपिसतियावदहंकारनिवृत्तिर्ननिव
र्तितावदपिनरवात्मनामुक्तिरित्यत्रिप्रायेणाहुः॥सर्वथानिरहंकृता
विनिःसर्वथासर्वप्रकारेणनेवकिंचित्कारात्मात्यहंकारानावेसतीत्यर्थः
॥नानामुक्तिस्वरूपमाहुः॥स्वरूपस्थइतियोदेवजीवःसर्वपरित्यज्यस्वरूप

स्थःस्वात्मज्ञानेकनिष्ठोभवतितदानदेवस्थापन्नएवसकृतार्थोमुक्तइति
निगद्यतेकथ्यतइत्यर्थः॥वस्तुतस्तुब्रह्मलोकप्राप्तिःसामीप्यपदार्थीत्वेनतदानी
मानन्दमुक्तइतिभावः॥मुनयऊचुर्भवंतंवाक्षेतदुक्तंदृशमस्कंधेब्रह्मरु
द्रेणपरंपदंनतःपतंत्यधोनादृतयुष्मदंघ्र्यइतिनथावत्तत्वदर्थवि
दोजनाःतारज्ञानीसन्मुत्पद्यतइतिनन्वेवंसतिजीवविचारित्यप्रसंग
स्तकथंग्रामाएपमित्यापस्तंबोयामाहुः॥तदर्थमितितदर्थंमुक्तरीत्यामोक्षा
र्थकाविस्तृतिक्रियापुराणेपिनिरूपितात्रकथंनेत्यर्थः॥तत्रपुराणेमूलक
त्वात्ग्रामाएपनास्तिभावः॥ननुपुराणेहृदयंस्मृतमितिवाक्यान्मूलकस्य
कथंजीवविचारित्वमित्यत्राहुः॥ऋषिभिरितिऋषिभिःसाग्रक्रियाबहु

धावज्ञानिः अकारेलिन्नाप्रोक्तास्वविचारादनस्नाथत्यनिप्रायः।तत्रहेतुः॥ह
वेमुपपादितस्नाथेवस्वरसेनास्नायनिलहिंसाधनप्रकारानदाक्लनिन्न
विष्मतीत्यासांक्यनयानित्याङ्गफलामकेमितिपुराणाक्रम्मसाख्यम्फ
लद्वयंप्रथमआत्मदर्शनामकंतताज्ञानद्वारामाक्षाद्वितीयंजीवविवा
रितस्यतस्यात्मदर्शनामकामवफलंनद्वितीयमित्यर्थः।तत्रापिविशेषमा
ङ्गः।अवाच्यनरतिः।बाह्योबहिर्मुखानिरीश्वरविकर्मपरिपाषितश्चसांख्य
स्मृतिरिक्तान्पुराणमूलकाञ्शास्त्राङ्गफलंनन्वबाह्यादितिभावः॥प्रत्युतता
दृशान्नरकःवरविराधित्वात्।तदुक्तंत्वप्रदीपेयागसांख्यधर्महीनविमा
गंपरिपोषितेनरकायवनवनरतिःएवंस्तुतःशास्त्रमकमुक्ताद्वितीयमुमा

ङ्गः।अत्यागेयोगमार्गहिनित्यागानावयोगमार्गापोमत्प्रतिपादकंशास्त्रमोह
संपादकमित्यर्थः।ननुत्यागव्यतिरकेणकथंयोगःसिध्येदित्याशंक्याङ्गः।सा
गोपातिः।नहिसर्वात्मनात्यागानिषिध्यातामनसानुसर्वत्यक्त्वमेवाश्रम्
यागानसिध्येदितिमनसर्वपरित्यागसंपन्नेबहिस्त्यागोनापेक्षितइत्यवका
रणत्वमवाबदनुक्तःयुक्तायमर्थइतिहिशब्दाहः।ननुमनसात्वेवसत्वाद्वहि
स्त्यागानावकथंतन्निरोधेनवनात्यनत्राङ्गःयमादयस्तुकर्त्याइतियमा
द्यादशविधाःनउक्तामकादशाश्रहिंसेत्यारभ्यद्वादशसंख्याकास्तेनाश्रहिंप
दिनात्राक्षाःशमदमादयाग्राह्याः।तेषुक्रतेषुमनःस्थिरीनवतीतिभावः।नउ
क्तंश्रीकपिलदेवनत्रनएवशास्त्रेतिचेन्नत्रप्रक्रमभंगापत्तेःनक्रियायोगेननात्रेण

विरक्तावनायद्वारोयमादिनियोगपाठेरित्यादिनोक्तानगवदतिरिक्तविष
यविरक्त्यावनङ्किमागतिद्वारीकरणमुक्तायमादिनियोगपाठेरितियोग
मात्रेतिरेववक्तीकरणंनवतीमुक्तंअतएवावश्यकल्पत्वायायोगपाठेरि
तिविशेषणंदुशब्दोनकरणायोक्तावावश्यंताप्रकारोनारणेतदसिद्धः ततःकि
मित्यतआहसिद्धयोगेनेतिसिद्धोनेतियोगमिच्छोनेत्यर्थःकथमि
तिचेदुएवंयावज्जीवंयोगाभ्यासकृतस्वात्मज्ञानादयोभवंतिअयंहिपरमो
धर्मोयद्योगेनात्मदर्शनमितिवाक्यात्तुनतायोगबालानेवदेहावसानेब्र
विघातोविमुक्तातनलिंतोधिकंफलमित्यर्थःअयमवकेवलायोगसाध्योमो
क्षोनथानत्वदीयपिकवलेनापियोगेनदग्धकर्ममलाशयोयोगवीर्यसंजि

नदक्तिंगेनित्वातथानावदितिअत्रापिब्रह्मलोकगावान्नकृतार्थतानि
मावःएवंस्तनःशास्त्रंक्षयमुक्तापरनःशास्त्रंक्षयमाऊःपरास्रायणेतिपरश
ब्दनविष्णुस्मिवाबुध्यतेतयारास्रायणेनऊर्जनेनमोक्षोविधातन्नेतिशास्त्रनिदा
र्दिष्टप्रकारकोनभवतिसाप्यत्रनिरूप्यतेकथमतइत्यर्थःदुशब्दःस्वाश्रयपक्ष
व्यावर्तकःस्वाश्रयापेक्षयापरास्रयस्याधिक्यंनक्रियागतंविघ्नातिनद
नावायापिशब्दोनानादरःसूचितःननुब्रह्मणाकिमपराद्धंयुणावनाशत्व
नत्रयाणामविशेषान्नतापिकथंनमुक्तिरित्यनआऊःब्रह्मतिब्रह्मात्रास्व
एनोयानःप्राप्तइत्यर्थःयथाब्राह्मणानिरेनरंस्वर्णात्रमादिविहितंकर्म
ऊर्वन्नस्वार्थमिवंमादयतिननद्विरुद्धमन्यार्थमपितथाब्रह्मापिनगवदा

नेसृष्टिलक्षणेकर्मकारानिमत्वेवुरुषार्थनिष्प्रयोजनेसर्वेषुनिष्कारत्वप्रसक्तौ
यांप्रतिसृष्टिरुच्यतेतत्समार्थापिनदत्तातीतिभावः॥किंवतद्रूपणसृष्टि
कर्तृरूपणसुप्रसक्तिपरंप्रजाकामोरूपनत्वन्यिरितिशेषः॥प्रजाकामःप्रजा
यतानितिवाक्यात्॥अतआहुः॥तस्वार्थानवाघनेतिआद्येनब्रह्मणाचत्वा
रापितेनतत्वंवतात्पर्यः॥वकारेणघविदर्थकामोतातानवातापिहिरण्यक
शिपुप्रभृतीनामिवपरंतपायःपुरुषार्थतानाशाद्दृष्ट्वादितिज्ञापितंमो
क्षस्तुनिवृत्तिविवेकः॥ननुब्रह्मप्रतिपादितविज्ञानप्रमानुमारणेविश्वन
जनामोहायैकथंनिवेत्सुअतआहुः॥शास्त्रेकिंविउदीरितमिति॥नहि
शास्त्रंवस्तुकत्वेनामोहेप्रमातावक्तुंशक्यंनथाप्रत्यक्षगःस्यात्॥एवमाद्ये

स्मपुरुषार्थदत्वेनिषिद्धेतरत्यागस्तन्नदत्वमाहुः॥अतएतिवाघतोहतोराद्धस्मा
तन्नदत्वमातोहतोशिवश्चविष्णुश्चजगतःसृष्टिस्थितिकारकोपुरुषार्थप्रदा
वित्यर्थः॥यद्यप्यनयारपिस्वस्वकार्यपरतयापिविष्णोःपालनकार्यमतो
धिकंतत्रानुप्रविष्टनतुतद्वानिरितिन्यायेनमाहात्म्यदानेनकापिक्षतिरि
वम्बकार्यसंहारस्तदविराधात्त्रिवर्गदानेनकापिक्षतिर्माहात्म्यदानेत्वनोप
संहारःकर्तुशक्यइतिकार्यविराधानक्षतिरतस्तद्ग्रहनिराकरिष्यतिनेगः
शिवेत्यादिना॥तयोर्विशेषकार्यमप्याहुः॥वस्तुनइतिवस्तुमात्रस्यास्थिति
संहारस्थोनोनायाःकार्यकोर्त्यामनवतइत्यर्थः॥वस्तुस्थितोवसंहारको
र्यइतिकचित्पाठः॥तदावस्तुस्थितिलक्षणेसंहारलक्षणेवकार्यतोनिया

मकाविनियोजनायकिंवस्वस्वगुणाधिकारकशास्त्रप्रवर्तकोवननुतत्र
शास्त्रेषुनायःसवत्मिकत्वकथनाकथामकिककार्यकर्तृत्वमितिव
त्राजःब्रह्मलोकवितियस्माद्वनोब्रह्मेवदृश्यतत्कार्यार्थतत्रकृपणप्र
कटंतत्रस्तेयाभिन्नमिवनातिननुवस्तुतस्तथानस्तत्रसवत्मिकतथा
कथितावित्यर्थःउक्तंहिताखितत्रतत्रनायानिर्दोषगुणनावकृता
प्रतिपादितत्यर्थःवस्तुतानिर्दोषगुणत्वेसवत्मिकत्वंपरब्रह्मण
श्रीलक्ष्मीत्येवंदितिकानथाश्लोकप्रथमस्कंधोपरःपुरुषएकइहास्यधत्ते
स्थित्यादयेहरिविरंचिहरतिसंज्ञाहतिदृशामिवत्त्वन्मायया ॥ १२
स्त्रीपश्यतिनानानविपश्चितोयदंतिस्तएवानायास्वस्वगुणानुगुणफल

दातृत्वमाकृतोभोक्तृफलेदत्तियद्यपिनगवद्गुणावतारत्वेनतथापिशि
वविष्णूनांगमोक्तफलेदातृत्वेशक्तोनसमर्थोनतथापितद्गुणविचारेणावेशि
वेनतेजःसिद्धतिविष्णुनामाक्षरतिनिश्चायायुक्तंस्यर्थंतत्रापितनायाःक
र्तृत्वंकिंतुकरणतेवतिवृतीयायाबोध्यातःकर्तृत्वंसर्वत्रभगवतएवतिस्थ
मिद्धानःउक्तंवसुनुक्तंदंप्रतिदृविःएकएवेश्वरोब्रह्मतिनायांमितत्रखलु
सत्वतानांगुणायसुरिमत्रास्त्रयांसीतिबजुवचनात्सात्विकान्सवतासुरं
नामाक्षरंबजुवानुपपन्नतथावयंत्रविष्णोःसकाशान्मोक्षउपपन्नत
त्रविष्णुपदंसुरूपान्नमपरंकविरुद्धयाथदितमास्त्रीरामगुणावेनारूपरं
नडभेनतदामाक्षरपदार्थमन्त्रिवतायावाम्यदिवान्देवयजोयानामिन

गवद्वाक्यात्तथानिबंधेपित्राद्यिमूर्त्तिःकृष्णएवास्मत्पः।सायुज्यकाम्यया
निगुणामुक्तिरस्माद्विसगुणात्मासवायतिनतूनायाःसमावना।
विग्रहाकथंनाप्रात्मामुक्तिरितिवत्तुव्यातस्तानात्माकृष्णतिसर्व
शास्त्रसिद्धांतथावसत्वात्मजायातस्तानोमितिवाक्यात्तकृष्णाधिष्ठात्रात्म
मूलनरूपव्यक्तात्।नागम्यतत्प्रतिबंधकत्वादृदानमापतमासाज्ञानप्रति
बंधकत्वात्तकृष्णाधिष्ठात्रामूलनरूपव्यक्तात्।नागस्तन्मूलकएवनिमूलन
त्वपुक्तमवनतुनत्रशास्त्रेषुमस्मूलनएवनिवेदोमितिक्रमः।शाक्तोक्षाव
मानिसूर्वमुपपादितत्वात्तावतात्माकंकापिहानिरुनायारस्त्रीकारात्त २३
एवंजीवविचारणलौकिकोमाहात्म्यंतुग्रंथप्रतिपादितःतस्मात्रीस्वरविचार

ना१

तत्वादस्त्रीकाराप्यर्थाभुक्तःयद्यपिनगवदीयानांमोक्षाभिलाषरा हित्या
दितदुक्तंनापयुज्यतेतथापिपाक्षिकोपिदोषःपरिहरणीयइतिन्यायेन
यद्विकस्यापितत्रौपादेयबुद्धिःस्यात्तमाणमित्वात्सापिमात्रादित्याश
यिनजीवत्रोतिकल्पितास्तवत्वारापीमुक्तमतएवतत्रहारस्तत्रनग्रंथ
स्यनरतिपर्यवसितार्थःनतुनक्तिमार्गमाश्रस्यानांसितावननतद्वत्वि
क्षोनजनापक्षाकिंतुविषयाणांनगवत्सावोपायाभित्वेनतदभावनद्व
ऊःश्रीवल्लभतदापक्षास्तिनिवृत्तत्रात्रऊःलोकेमीतिप्रत्युःसवकानांपति
श्रीलक्ष्मीयरुक्तसंबंधवस्तुनुक्तस्वयमप्यवहरतितद्वस्तुकर्हिचित्कदापि
शिवानयतितदृष्टान्त्यर्थःतथासतिनगवतानक्तकामनाहरकत्वम

वप्रत्यक्षियागेनप्रकाशनतेजसेतिवाक्यात्तत्रकेवलकल्पनफलत्वेनजप्ते
तः सर्वाप्तेतरापेक्षात्प्रक्रियमाणोविधितिनावेत्यत्रतएवानेरापेक्षत्वेन
क्रियंगमितिनगवानप्याहतस्मान्निराशिषात्प्रक्रियाप्रकाश्यमान
वदितिकिंवायस्त्रात्रिशब्दस्त्रासंस्तवेवणिगितिवचनाद्यत्र
स्वार्थेनगवदपेक्षापिदोषायतत्रान्यापेक्षायास्तथात्वंकिंवाप्रमितिन
स्मात्स्वीयानांसर्वस्वयमवहरिःसंपादयतीतिसिद्धान्तरहस्यात्प्रत्यक्षा
दिनिर्वाक्यादितिकश्चपिनिश्चयस्तिवचनाद्याकिंवनगवदीयातिरिक्तस्या
पिजीवमात्रस्यविषयसंपत्तिर्नातनसंपाद्यतायनत्नकानामपिनयोक्ते न
किंतुकस्यविदेवंसाङ्गःअतिप्रियायतिनातनयद्दीयातत्तदतिप्रियायस्वस्मा

त्वेनतत्क्रियतेनयुष्मिकस्मैविदित्यर्थःनादरेणाप्यपराधेवक्रुप्यत्येवनतु
क्षमातकदाचिदित्याशयेनतत्रापिनियामानेत्याङ्गःक्रविद्धवनतुसर्वत्र
तिहियुक्तायमर्थःयथामांप्रपद्यतइतिवाक्याद्यथानियतफलनाक्रुप्तो
नगवान्प्रयततिनतथात्मादानुशक्रुयादनीश्वरत्वादितिअतएवाकामःस
र्वकामानामाक्रकामउदारधीःतीव्रेणभक्तियोगेनयजेतपुरुषपरमिति
सार्वकामिकनगवद्भजनामावाक्यानतुस्वस्मार्थदातृत्वेनियतमनियतवा
नवतुतत्रीतात्रकिमागतमित्यतत्राङ्गःनियतार्थप्रदानेनेतिनियतंवद
र्थप्रदानतस्योक्तनदानगवदीयानामप्यर्थस्यतदीयत्वेनसंपादितत्वस्या
न्यबहिर्विनिक्षेपाप्रतीतेःनच्यर्थस्यनथात्वेकादोषइतिवेत्रत्राङ्गःनदास्य

यदिति नास्येवार्थदार्ढ्यनिश्चायनगवदीयानोनदप्यस्तीयोनास्मेवाश्रयो
नावदित्यर्थः नावेतघुष्कोनिषेधश्रवणात्सर्वधर्मानपरित्यज्यमामेक
मारणेव्रजतिमदन्यत्तिनजानेतिनाहंतास्मानागपीतितथाचनग
वदीयातिरिक्तस्यमास्तापक्षायांविलुनजनोनागापक्षायांशिवनज
नमितिव्यवस्थापितंननूभयापक्षायामेकेनापितस्सिध्यतीत्याऊंआह
त्येकंसाधनंवेतदितिएतद्विलुनजनंशिवनजनंचत्रात्मकामकंमाह
साधनमपरंत्यागसाधनंनात्वकंमुभयसाधनमित्यर्थः तनोभयाकाङ्क्षि
नगवानेवाश्रीयतामितिसापिनोननुनक्किमागस्वर्गापवर्गनिरकेष्वपिउत्पा
यद्विशिनइतिवाक्याउभयारनापस्तिनात्वनकिंतदाश्रयेणोत्पत्तआऊंवि

वितायार्थइतिएकेलोकिकोमोक्षस्यतुर्घापूर्वमुक्तः द्वितीयस्त्वलोकिकोन
क्किमागीयस्तदर्थंयःश्रमस्तन्मागीयसाधनावरणलक्षणः समहान्दू
वांक्कापेक्षयासाधनंफलतःस्वरूपतश्चाप्युत्कृष्टइत्यर्थः इदमत्राकूतं वि
स्त्रोःसात्विकत्वान्नत्रलयःसात्विकामास्तःयत्रफलस्यसदोषत्वंतत्रसाधनं
सुतरांतादृशमेवान्नक्किमागंतुनिर्दोषपूर्णगुणविग्रहःस्त्रीरूपःफलंसाध
नंवेतनिष्टनिरूपधिश्रमनद्वमन्निष्टनिर्गुणंस्मृतमितिवाक्यात्तादृशमेवाए
तद्वफलदृशायामवत्तवतीतिन्नथमाधिकारजीवानांसहजदुष्टत्वंतन्नि
र्दृनिश्चकारंवाऊंःजीवाःस्वभावतोदुष्टाइतिःस्वभावतएवदुष्टानतुस्वरूपतो
नगवद्दृश्वादित्यर्थः ममेवांशोजीवालोकइतिनगवद्वचनात्श्रीणानानाव

पदेशादिनिवेदनसूत्राङ्गमथवनन्वलौकिकामात्रुप्यजीवविवारित
त्वादनंगीकरणंयुक्तमवपरावदोक्तम्यतास्यश्चरविचारितत्वात्स्वीका
रउचितइत्याशङ्क्यः।द्वितीयार्थइतिद्वितीयायाविदिकामोक्षस्तदर्थश्रमश्चा
यासोमहानधिकइत्यर्थः।तन्नातिकष्टसाध्यत्वात्किंतत्कथाननेतिभावः।
नलौकिकेवैदिकेनक्रियमाणेयुक्तमणत्रबृहासीनमित्रभावाउक्तान
वेति।नहिकिंतुदृश्यकिंकर्त्तव्यमितिविचारान्तराङ्क्षाजीवाशंतिस्वभावतोऽ
ष्टाश्रमर्थः।जीवानांसहजंगवद्दासत्वंनेतास्वालक्षणेस्वधर्मकरणंस्व
भावदोषउच्यते।अतस्तेषांदोषाणांवायश्रवणादिनागवद्भुवणकीर्त्तनादि
सर्वदानिरंतरंकर्त्तव्यमितिशेषः।ततःकःपुरुषार्थइत्यतआह॥न

नरसिंहनतोदोषनिवृत्त्यैनरश्रवणादिनावानगवन्निवेमिणजातेतानेवतेषांस
वामेहिकंपारलौकिकंचकार्यंसिध्यतिनकिंविदवशिष्यतइत्यर्थः।ननुपा
रलौकिकत्वेनामोक्षोवक्तव्यःकीर्त्तनादेवतस्यमुक्तबंधःपदंब्रजेदितिव
चनान्नाएवंसतिकथंमाहात्म्यानापेक्षितत्वमितिचेन्नाएवंकीर्त्तनादेवतस्येव
कारामोक्षेकीर्त्तनातिरिक्तसाधनत्ववाबदाकाननुकीर्त्तनस्यमाहात्मिकफल
त्वस्यचकथंतथासतिप्रेमरहितस्यमाहात्म्यसाधनालनकृतस्यतस्यसएवफलत्रै
मसहितस्यानथाकृतस्यनतत्फलमितिव्यवस्थाअस्यथानगवानपिकथमे
ववादतोमालोक्यसार्ष्टिसामीप्यमारूप्यैकत्वमप्युतादीयमानेनश्नंतिविना
मात्सवनंजनाइतिनानगवानपिनादत्तेसोनजनानिरंकफलंनददातीतिसू

विनातथावसर्वात्मनाविनतदीयत्वामवन्नक्रियागमिष्यदुपदार्थानदोवतर
लोकविशिष्टाचारलोकिकमित्युक्तानानुपपन्नंकिंविशिष्टेश्रीनागुवने
पिनगवदीयात्वनिवपरिसमाप्तमवर्थाशितापन्नपुराणेपिनकर्मवंध
नजन्मविघ्नवानांवविघातविघ्नारनुवरत्वंहिमाहात्मामाजमनीषिणइ
तिननुतदीयत्वंनगवदनुग्रहेकसाध्योयामावेषदृष्टेतेतननत्मरतिश्च
तेःश्रुतःकथंचकृतिसाध्यश्रवणादिनातस्सिध्यतीत्यतआहुःमाहर
तिययाकरीत्माविष्णोःसकाशात्माहुःश्रीवत्सश्रीनागःसुतेनतथाग्रह
णेनस्वात्मन्यनृतिसर्वस्वनिवदनेनात्मनोजीवस्यतदीयत्वलक्षणोमो
क्षोभवत्यर्थः।ध्रुवनिश्चितंनात्रकाविदयेनावानतिनावःहानियुक्तायं

मर्थःश्रुतदीयत्वकारणात्रावात्।ननुसमर्पणस्यतत्साधनत्वेनश्रवणादि
कथनस्यावैयर्थ्यमायातितस्यचानुग्रहैकलभ्यत्वेनसिध्यतीतिचेन्नामै
वंश्रवणमारभ्यमरवपर्यंतमागतस्यप्रमर्पणंनवतिनान्यथा।परस्परं
हनुदत्तमझावात्।श्रुतस्तत्साधनत्वेनश्रवणादिकथनंतथाध्रुवमाकिंचश्र
मनिवदनंनस्वकृतिसाध्यंश्रवणादिनभवत्यतकिंतुभगवदनुग्रहैक
साध्यंयतःश्रवणादिसर्वंतदनुग्रहरूपमवात्किंहनुनिर्णीयतयानिरू
पितत्वात्।श्रुतःसर्वमनवद्यात्।ननुतदीयत्वंमाहात्म्यंनकथंसूयतेजन्मा
तरगतंतेरमनावनतस्त्रक्षणोभावादितिचेन्नएवंयथामाहुनयुन
रादृत्तिर्नवर्तितथात्रतदीयत्वमिद्धयुनरावृत्तिर्नेत्यपुनर्नवत्वलक्षणम

स्तीति न तथावधेयं । नन्वेवं प्रत्युत एवंविधरागगर्भत्राणप्राणानविन्नमिमंथ
रो हित्वा प्रोन्नारणं यातः कथं तास्मक्कुमुसहरतिं हित्वेति समर्पणानंत
रदारद्दिशुस्त्रीयत्वपरित्यागश्चक्रः । ननु ज्ञानमार्गस्पृः । तत्र तु विरागपात्मतो
नष्टसङ्ख्यानत्यरित्यागः । स्वार्थमेव ननु नगवदर्थं तथा मतिस्त्वम्मार
णावाक्कथं त्यक्कुमुसहरतिं तन्निबंधकमिति न गवान्वदत्याश्रातानिवद्दि
नात्मनः कदापि नत्यजतिप्रत्युरितिमिद्धांतएवं न क्किमोगस्त्रयामोक्षः । समा
धनः प्रतिपादितः । यद्यपि मोक्षलक्षणेसिद्धपिनास्माकमुत्कर्षः समाया
नः कोपि तथाप्यधिकंतत्रानुप्रविष्टं ननु नज्ञानिरितिन्यायेन तुष्यतुदुर्जनइ
तिन्यायेनवा तथाक्रांतस्तुतस्तुमालिऽस्तरा मृतयानमध्यक्रमंत्रतुतदधिक

मरमानंदानुनावाध्यक्रइतिप्रकृत्यारतम्पानन्नुनिवेदनमकृत्वापिकेचि
न्नदाश्रिताःस्तुषांकागतिरितिविन्नत्राक्रुः । अनदीयतायतिः । नदीयत्वव्य
तिरकेणापिकेवलःसमाश्रिताश्चन्नदाकेवलाश्रयाणनापिगतिर्नवत्येवा
मोहिमार्थत्वमाश्रित्यापिप्रुःपापायानयः । स्त्रियाविश्वासस्तथाश्रुत्वापि
यांतिपशुगतिमितिवचनात् । नैतावतानदीयत्वलक्षणोमाहः सिध्यतिसम
र्पणानावात् । नचागतिश्रुतिरनदाश्रयास्तिष्ठतितस्मान्नयनिष्ठधर्मत्वात्
साधनत्वनस्वीकारार्हश्रुतानायंफलरूपनक्किमार्गः । किंतुसाधनरूपएं
वानयागसिद्धीरयुनर्नवेवावाढेतियत्वादरजः प्रपन्नाः । स्वर्गापवर्गनर
कंचित्वादिवचनविरोधात् । ननुजीवानास्वतोज्ञानानावान्नदाश्रयतदी

यत्वेकथेसिध्येतामित्याशंक्याऽऽनंदाश्रयेतिनंदाश्रयतदीयत्वयोर्बुद्धि
ज्ञानायकिंविदावायपिसन्निरूपंसाधनंसदानिरंतरमाचरदित्यर्थः।न
नएवतस्सिद्धिर्नास्मायतितस्मादवश्यंकर्तव्यत्वमाऽऽज्ञाःस्वधर्ममितिःस्वधर्ममनु
तिष्ठन्नविलोकःस्वेमायकल्पतरतिवनाऽस्वधर्माचरणेकृतेफलंतन्नमा
गरियंनवतिनन्वतदकरणेऽतिसिद्धेःनक्किमागवमुख्यःस्वधर्मस्तदुपम
शिरवतिमेवकर्तव्यतिनावःश्रावार्यवाम्युक्तावदेतिक्रांतःश्रीभाग
वतपिःश्रावार्यंप्रतिजानीयान्नावमान्यंतंकहिविज्ञानमर्म्मबुध्यातेव
नमवादेवमायागुरुःअन्यश्चायस्यसाक्षाऽऽगवतिज्ञानदीयत्रादृगुलेःन २९
क्किनस्याऽऽनंतस्यमान्यकुऽऽरशेवचनाद्गुरुणांतारपिःहरोऽहंगुरुस्त्रा

तायुरोकृष्टेनकश्चनानस्माऽऽसर्वप्रयत्नेनगुरुंमावमन्यमादृयेनाऽऽनस्तामंत
रंणकृतस्यापिसाधनांतरस्यावैफल्यमाऽऽज्ञाःनारदेगुरुंमिनिःऽऽस्मथांत
दकरणेनारदेगुरुंपरित्यागेनावदित्यर्थःफलानावाऽऽसाधनकृतस्तदक
रणप्रत्यवायकृतोस्तिनारदयेऽऽरुरुक्षुपेसंहरंतिःऽतीतिःऽतीतिःएवमुक्त
प्रकारेणयावद्भक्त्यंतावस्सर्वंकथितमित्यर्थःननुतनःकिमतऽऽज्ञाःन्नि
नज्ञानऽतिःएनज्ञानजातमतिदूरंस्थितान्नमागवतिगतःपुनःपरावृत्य
ननवतीत्यर्थःवनुधीलोकिकोमोहःसादाधत्वान्निराकृतःऽऽनस्त्वलोकि
कोमोहःस्वीकार्यानगवत्परिःऽऽनतताथयिमवाग्ग्रंथस्यफलितमवत
ःएवमाचार्यरूपयाबालावोधःप्रकाशितःविविधमतनिरूढन्नांतिरूढस्त्र

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

मागश्चिवलितजनतायाःघुस्थिरत्वायत्र।क्षमतमवदद्भिर्बलिबोधनदर्थे
कृष्णतमनिमवरूपंसप्रकाशितदीया।रतिश्रीदेवकीनंदनकृतबालबो
धप्रकाशःसमाप्तः॥ ॥छ॥ ॥श्रीरघुनाथायनमः॥ ॥छ॥ ॥श्रीकृष्ण